

KARAZ KÜLTÜRÜNÜN KUZEY SINIRI

Dr. Veli ÜNSAL*

Özet

Geç Kalkolitik ve Tunç Çağı boyunca Erzurum ve çevresinden, neredeyse tüm Doğu Anadolu'ya yayılan bir kültürle karşılaşırız. Anadolu'nun diğer bölgelerinden tamamen farklı bir gelişim izleyen ve doğuda Trans-Kafkasya'dan İran Azerbaycan'ındaki Urmiye Gölüne, batıda Divriği-Kangal yörelerinden Malatya-Elazığ bölgesine, güneyde Kahramanmaraş ve Amik ovasından Filistin'e ve kuzeyde Karadeniz Dağlarına kadar yayılan bu kültüre Karaz Kültürü diyoruz.

Bu kültürün izlerine kuzeyde Çoruh Nehrinin yukarı havzasında yer alan Bayburt'ta da rastlanmaktadır. Karaz kültürünün etkileri bölgedeki doğal geçitler vasıtasıyla Bayburt ve çevresine ulaşmıştır. Bayburt, Anadolu'nun kuzeydoğusunda, Çoruh Nehri kenarında ve denizden 1550 m yükseklikte kurulmuş bir şehirdir. Bölge, tarih öncesi çağların tümünde yerleşim görmüş ancak yoğun olarak Geç Kalkolitik ve Tunç Çağında iskâna uğramıştır.

Anahtar Kelimeler: Karaz Kültürü, Bayburt, Karaz Keramiği

Northern Border of the Karaz Culture

Abstract

We encounter a culture expanding from Erzurum and its surrounding to almost all the Eastern Anatolia during Late Chalcolithic and Bronze Ages. We term this culture, which followed a completely different development stages from other regions of Anatolia and leads from Trans-Caucasia to the Lake Urmiye in Iranian Azerbaijan in the east, from Divriği and Kangal districts to Malatya and Elazığ regions in the west, from Kahramanmaraş and the Amik Plain to Palestine in the south and to the Blacksea Mountains in the north, as Karaz Culture.

The trace of this culture can be found in the city of Bayburt, which is located in the upper basin of the Çoruh River. The effects of this culture reached Bayburt and its surroundings via natural passages in the region. Bayburt is a city located in the northeastern part of Anatolia, on the Çoruh River and at an

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Erzurum.

elevation of 1550m. This region had settlements all the prehistory ages but it was more densely populated in Late Chalcolithic and Bronze Ages.

Key Words: Karaz Culture, Bayburt, Karaz Ware

Karaz kültürü, Anadolu'nun diğer bölgelerinden tamamen farklı bir gelişim izleyerek, doğuda Trans-Kafkasya'dan İran Azerbaycan'ındaki Urmiye Gölüne, batıda Divriği-Kangal yörelerinden Malatya-Elazığ bölgesine, güneyde Kahramanmaraş ile Amik ovasından Filistin'e ve kuzeyde Karadeniz dağlarına kadar yayılarak, Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı boyunca varlığını sürdürmüştür.

Bu zaman süresince varlığını devam ettiren bu kültürün terminolojisi hakkında birçok teklif yapılmıştır. Bu zaman süresince varlığını kesintisiz bir şekilde devam ettiren ve önceleri *Khirbet Kerak/Bet Yerah* olarak tanımlanan bu kültürün¹ terminolojisi hakkında birçok teklif yapılmıştır.

Kura-Aras Kültürü ve *Trans-Kafkasya'nın Eneolitik Kültürü* olarak önerilen görüşlerin, Kafkaslardaki buluntu toplulukları ile yakın ilgisi olabilir. Ancak, bu bölgenin, bu kültürün yayılım alanı içerisindeki bütün merkezlere zaman zaman ve coğrafi bakımdan uzak olması doğru kronolojiyi ifade etmekten de uzaktır.

Bu kültürün keramiği için kullanılan bir başka terim, *Trans-Kafkasya Bakır Çağı* veya *Doğu Anadolu'nun Bakır Çağı Keramiği*² terimidir.

Urmiye Gölünün doğusunda yer alan Yanık Tepenin kültürle benzer mimari buluntular vermesini de dikkate alan Dyson, pek taraftar bulmayan *Yanık Kültürü*³ gibi değişik bir görüşle karşımıza çıkar.

Bu teklifin yanında, *Doğu Anadolu'nun Erken Bronz Çağı* ve *Eski Trans-Kafkasya Kültürü*⁴ tanımları, bilim adamlarınca daha yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

¹ Artık, ilk buluntu yerinin en iyi temsil edildiği yörenin adına izafeten Karaz Kültürü olarak tanımlayacağımız bu kültürün Önasya'da görüldüğü dönem, Radyo-karbon ve tipoloji tarihlemelerine göre, M.Ö. 3250-1750'dir. Pehlivan 1984, 12, 33-34.; Pehlivan 1990, 170-171.

² Burney-Lang 1971, 45.; Amiran, bu kültürün başlangıcını, Doğu Anadolu'nun Geç Kalkolitik Çağına bağladığını ifade eder. Amiran 1952, 96 vdd.; Lloyd, "Doğu Anadolu'nun Bakır Çağı" terimini kullanarak Kökten ile benzer bir tabiri önerir. Lloyd 1956, 49, 66.; Kökten 1947, 465.; Bittel ise, söz konusu kültürün M.Ö. III. binyılın ortalarında Filistin ve Suriye'de birçok yerleşmede temsil edildiğini ve Doğu Anadolu'nun Bakır Çağı keramikleri ile olan benzerliğinden ötürü bu şekilde adlandırılmasından yanadır. Bittel 1945, 94.

³ Dyson 1968, 14-16.

Ancak tanımların tamamı söz konusu kültürü, tüm nitelikleriyle ve doğru bir şekilde ifade etmekten uzaktır. Ayrıca, Erzurum ve yakın çevresinde yapılan Karaz⁵, Pulur⁶, Güzelova⁷ ve Sos Höyük⁸ kazıları bu kültürün kaynağının, Erzurum olabileceği yönünde güçlü kanıtlar taşır.

Karaz'daki ilk çalışmaları takip eden yıllarda, Bayburt, Erzincan ve Kars civarında yer alan birçok prehistorik höyükte, form ve teknik açıdan ancak Karaz Keramiği ile mukayese edilebilen keramik parçaları bulunmuştur⁹.

Bu araştırmalar, kuzeydoğu Anadolu'nun Geç Kalkolitik Çağdan itibaren iskân gördüğünü kanıtladığı gibi özellikle, kuzeyde, Bayburt ve çevresinde Karaz kültürünün varlığının saptanması da yine bu sayede olmuştur. Her ne kadar kazı

⁴ Mellaart 1958, 9-10.; Burney 1958, 165, 173.; Burney 1977, 118.; Burney-Lang 1971, 43 vdd.; Koşay, Burney-Lang'ın (C.A. Burney-D.M. Lang, The Peoples of the Hills: Ancient Ararat of Caucasus, London 1971, 43) adlı eserlerinde bu kültürü, Eski Trans-Kafkasya Kültürü ve Doğu Anadolu'nun Erken Bronz Çağı (Early Trans-Caucasian Culture and Eastern Anatolia Early Bronze Age) şeklinde kullanmalarının doğruluğuna dikkat çekerek, aynı yazarların sonradan bu terimin uzunluğundan bahsederek, kültürü yalnızca Eski Trans-Kafkasya Kültürü (Early Trans-Caucasian Culture) olarak adlandırmasının yanlış olacağını, bu şekilde bir ifadenin kültürün sadece Tunç çağı boyunca sürdüğü, Kalkolitik çağı göz ardı edildiği ve bunun da açıkça yanlış anlaşılmalara sebep olacağını ifade etmektedir. Koşay 1984, 14-15.

⁵ Koşay 1948, 165-169.; Koşay 1974, 53.; Koşay 1984, 7, 14-15, 28-30.; Koşay-Turfan 1959, 350-413.; Arsebük 1974, 11 vdd.; Arsebük 1979, 81-89.; Arsebük 1986.; 70.; Pehlivan 1984, 12, 33-34.; Pehlivan 1990, 170-171.; Pehlivan 1994, 327 vd.; Lamb 1954, 23-28., Burney 1958, 172.; Ceylan 2000_a, 182.; Ceylan 2000_b, 29.; Ceylan 2001_a, 32, 37.; Ceylan 2001_b, 75-76.; Güneri 1987.; 48-50.; Güneri 1992, 152-153.; Yakar 1985, 302.; Koçhan-Karaosmanoğlu-Can 2005, 9.

⁶ Koşay 1962, 25-28.; Koşay 1964, 91-94.; Koşay 1974, 54.; Koşay 1984, 7-8.; Koşay-Vary 1964, 5-53 (Alm. 61-106); Arsebük 1979, 83.; Pehlivan 1984, 12, 33-34.; Pehlivan 1990, 170-171.; Ceylan 2000_a, 182.; Ceylan 2000_b, 29.; Ceylan 2001_a, 32, 37.; Ceylan 2001_b, 75-76.; Yakar 1985, 302.; Güneri 1987.; 54-58.; Güneri 1992, 153-155.; Burney 1958, 192. Koçhan-Karaosmanoğlu-Can 2005, 10.

⁷ Koşay 1964, 91-94.; Koşay 1974, 54.; Arsebük 1979, 83.; Koşay 1984, 8.; Koşay-Vary 1967, 5-26 (Alm. 29-54); Pehlivan 1984, 12, 33-34.; Pehlivan 1990, 170-171.; Yakar 1985, 302.; Ceylan 2000_a, 182.; Ceylan 2000_b, 29.; Ceylan 2001_a, 32, 37.; Ceylan 2001_b, 75-76.; Güneri 1987, 50, 55.; Güneri 1992, 153.

⁸ Sagona 1984, 248-249, 344.; Sagona et al 1995, 193-218.; Sagona et al 1996_a, 129-150.; Sagona et al 1996_b, 27-48.; Sagona et al 1997, 137-143.; Sagona et al 1998, 245-250.; Sagona et al 1999, 205-206.; Sagona 2000, 329-373.; Sagona-Sagona 2000, 143-144.; Sagona-Sagona 2001, 129-131.; Ceylan 2005, 21.; Güneri 1987, 58-59.; Güneri 1992, 155, 157.; Koçhan-Karaosmanoğlu-Can 2005, 11. Koçhan-Karaosmanoğlu-Can 2005, 8.

⁹ Kökten 1944_a, 482 vd.; Kökten 1944_b, 675.; Kökten 1947, 465.; Kökten 1953, 193-194.; Ceylan 2001_a, 30.; Ceylan 2001_b, 71 vdd.; Ceylan 2002, 165 vdd.; Ceylan 2003, 311 vdd.

alanları Erzurum ve çevresinde yapılmışsa da geniş bir yayılım alanı bulan bu kültürün etki alanı içerisinde Çoruh Nehri'nin yukarı havzasının da olduğu şüphesizdir.

Karaz Kültürünün en eski buluntu topluluklarına coğrafi yapısı gereği kapalı bir merkezi bölge halinde olan Erzurum ve çevresinde rastlanmıştır. Nitekim çevrede en erken kazıların yapıldığı Karaz Höyük, daha sonraki kazı ve araştırmalar için ünük merkez durumundadır. Ancak, gerek Bayburt ve çevresinde gerekse Doğu Anadolu Bölgesi'nin diğer kesimlerinde, Karaz'la çağdaş veya onun geç evreleriyle paralel yerleşim merkezlerindeki buluntu toplulukları için, *Karaz Keramiği/Karaz Türü Keramik* ya da *Karaz Kültürü* tabirleri kullanılması daha uygun olur¹⁰. Biz de mevcut verilere dayanarak Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı boyunca gelişen bu kültüre, *Karaz Kültürü*, onunla ilgili keramiğe ise *Karaz Keramiği* isminin verilmesinin daha doğru olacağı görüşündeyiz.

Arkeolojik buluntu topluluklarının, ilk defa buldukları yere göre adlandırılması bilinen bir yöntemdir. Buradan hareketle Karaz kültürüne ait örneklere, Kuzey Suriye-Filistin ve İran'dan daha eski bir zamanda ve yaygın olarak Doğu Anadolu'da Erzurum yakınlarındaki Karaz'da rastlanması bu kültürün merkezi bölgesinin burası olduğunu ve söz konusu kültürün, Karaz Kültürü adı ile anılmasının daha doğru olacağını gösterir. Yine Erzurum ve çevresinin anahtar bir konumda yer alması, bölgenin göç yolları (batı, kuzey ve güney) üzerinde bulunması, kültüre ait keramik ve yerleşmelere Doğu Anadolu'da yoğun olarak rastlanmasının sonucu olarak Anadolu'nun yerli keramiği olabileceği gözden kaçırılmamalıdır¹¹.

Ayrıca Karaz kültürüne ait örneklere Erzurum'un güneyinde, kuzeyinde ve doğusunda rastlanması, kültürün çevreye buradan yayıldığını göstermesi bakımından da önemlidir.

İlk Tunç Çağında gerek Doğu Anadolu gerekse Bayburt ve çevresinde, hayvancılık, tarım ve madencilik bütün safhaları ile göze çarpar. Hayvan yetiştirmek için ideal ortam bulunan bölgede koyun ve sığır yetiştiriciliği günümüzde de önemini sürdürmektedir. Yani hayvancılık bölge için vazgeçilmez bir geçim kaynağıdır. Karaz höyük kazıları bölge tarımı için yeterli bilgi vermektedir. Obsidyen ve çakmaktaşı bıçaklar, öğütme taşları ve maden orakların

¹⁰ Burney-Lang 1971, 43 vd.; Arsebük 1979, 81-92.; Arsebük 1986, 70.; Pehlivan 1984, 41.; Pehlivan 1990, 170.; Ceylan 2001_a, 32, 37.; Ceylan 2001_b, 75-76.; Ceylan 2005, 21.

¹¹ Bittel 1945, 94.; Arsebük 1979, 81-82.; Erzen 1992, 16.; Öztürk 2004, 90.

bulunması yörede tarımın yapıldığının en önemli kanıtıdır¹². Madencilğe gelince, Karaz'da maden eserler arasında hançerler, bıçaklar, baltalar, mızrak uçları ve iğneler bulunmuştur. Bu eserlerin benzerlerine az olmakla beraber Pulur kazılarında da rastlanmıştır¹³. Ayrıca, Güzelova'da Tunçtan yapılmış eserlerle karşılaşmıştır¹⁴. Bütün bu örnekler bölge halkının gelişmiş düzeyde olmasa da gereksinimleri oranında metal alet ürettiklerini ve kullandıklarını gösterir.

Kültürün genel özellikleri arasında ikisi ayrıca önem kazanırlar.

Karaz kültürünün çeşitli problemlerini çözmeye çalışırken başvurulan en önemli verilerden ilkinin, kültürün yapım tekniği, rengi ve süsleme tarzı ile dikkat çeken keramiği oluşturur.

Karaz keramiği el yapımıdır. Çağdaşı yerleşmelerde çanak çömlekler için bir nevi seri üretim demek olan çömlekçi çarkı kullanılmasına rağmen, kültürün keramiği yayıldığı alanlarda el yapımı olma özelliğini korumuştur. Tek renkli (monokrom), astar ve açkılı olan Karaz keramiğinde süsleme genellikle paralel, spiral veya kesişen çizgilerden oluşur. Bu süslemeler keramiğin çeşitli türlerine yiv-oluk (insize) ve kabartma tekniği ile uygulanmıştır¹⁵.

Karaz türü keramik için koyu yüzlü açkılı mallar terimi de kullanılmıştır. Bu isimle adlandırılan keramiklerde iki önemli yüzey özelliği mevcuttur. Bunlardan birincisi renkleridir. Koyu yüzlü açkılı malların renkleri koyu veya kirlidir. İkinci özellikleri ise açkılı olmalarıdır. Açkı, bu tür mallara rastlanan her yerde hem ortak özellik hem de diğer mallardan ayırıcı bir kıstas olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine bu tür malların hamuru genellikle kaba bir malzemeden oluşur. Karaz türü mallara Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı I boyunca tüm Doğu Anadolu'da yoğun olarak rastlanır.

Karaz kültürünün ön plana çıkan ikinci önemli özelliği ise mimaridir.

Kazılarda mimari yapılar tam olarak ortaya çıkarılamasa da taş temelli, kerpiç duvarlı, dik köşeli tek ya da çift odalı yapıların varlığı bilinmektedir. Doğu Anadolu ile Bayburt ve çevresinin arkeolojisi için dikkat çeken bir başka

¹² Koşay-Turfan 1959, 377-378.; Ayrıca, Pulur'da Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağına ait tabakalarda yanık hububata, birinci derecede tarım kanıtı sayılan orak ve öğütme taşlarına rastlanıldığı belirtilmektedir. Bk., Koşay 1964, 5-53 (Alm. 61-106); Koşay 1967, 5-26 (Alm. 29-54).

¹³ Koşay-Turfan 1959, 376-377.; Koşay-Vary 1964, 19-20.; Yakar 1985, 302.

¹⁴ Koşay-Vary 1967, 8.; Yakar 1985, 302.

¹⁵ Bittel 1945, 94.; Sukenik 1947, 9-10.; Koşay 1984, 29-31.; Koşay-Turfan 1959, 359.; Koşay-Vary 1964, 15.; Koşay-Vary 1967, 9.; Arsebük 1979, 83 vd.; Pehlivan 1984, 50.; Pehlivan 1990, 170-171.; Güneri 1987, 54 vd.; Kınal 1991, 28-29, 48.; Sevin 2003, 142.

malzeme, büyük olasılıkla özenle yapılmış kutsal amaçlı ocaklardır ki, bunlar taşınmaz kültür varlıkları olarak karşımıza çıkar¹⁶.

Bayburt ve yakın çevresindeki, Büyüktepe, Çimentepe, Karaçayır, Söğütlü (Hindi), Aksaçlı (Haşiye), Tepecik (Siptoros), Çayıryolu (Sünür) ve Gökçedere (Pulur) höyükleri Karaz kültürü ile ortak özellikler taşıyan yerleşmelerdir.

Bayburt ve Çevresinde Karaz Kültürü ile Ortak Özellik Taşıyan Yerleşmeler

Büyüktepe

Bayburt'a 33 km. ve Demirözü ilçesine 5 km. uzaklıktaki Çakıröz köyünün 1 km. kadar kuzeyindedir. Çayıryolu ve Çakıröz köylerini birbirine bağlayan köy yolunun 6. km. sinde ve yolun hemen batısındadır.

Büyüktepe höyükte üç sezon Erzurum Müze Müdürlüğü tarafından Sagona'nın bilimsel başkanlığında kazı yapılmıştır¹⁷. Bu kazıların sonucunda Büyüktepe'nin M.Ö. III. binyılın başlarından, sırasıyla M.Ö. II binde, Demir Çağında ve Geç Helenistik'ten Roma dönemine kadar yerleşme gördüğü tespit edilmiştir¹⁸. Büyüktepe höyükte bu çağa ait yerleşme izlerine tepenin üzerinde kayalar arasındaki kısımlarda ve teraslarda yer alan mimari yapılarda rastlanmıştır. Taşların oluşturduğu bir takım kalıntılardan yola çıkılarak burada çadır ya da kulübe türü yapıların olduğu fikrine ulaşılmaktadır. Söz konusu yapıların tabanlarında kabaca açılmış çukurlar olduğu öne sürülmektedir. Aynı zamanda basit ocaklara ait kalıntılar günlük yaşam izlerini yansıtır¹⁹.

Kazıların üçüncü sezonunda, höyüğün batısında gri renkli küllü toprakta, anakaya da ki çöp çukurları içinde İlk Tunç Çağına ait çanak çömlek parçaları ve tüm kaplar toplanmıştır ki, biz artık bu malları Karaz türü çanak çömlekler olarak adlandırıyoruz.

Sagona, Büyüktepe'nin İlk Tunç Çağında göçebe kabilelerin geçici olarak kaldıkları bir yer olduğunu ifade etmektedir²⁰. Höyükte, iki kemikten alınan radyo

¹⁶ Bayburt'un Demirözü ilçesine 5 km. uzaklıkta ve Çakıröz köyünün 1 km. kadar kuzeyindeki Büyüktepe kazılarında çıkarılan adı geçen ocakların bir kısmı Erzurum Müzesinde sergilenmektedir.

¹⁷ Sagona yönetiminde, Büyüktepe Höyükte gerçekleşen kazılar hakkında daha geniş bilgi için bk., Sagona 1992, 305-311.; Sagona 1993_b, 193-198.; Sagona 1994, 229-234.; Sagona et al 1991, 145-158.; Sagona et al 1992, 29-46.; Sagona et al 1993, 69-83.; Sagona et al 1995, 161-164.

¹⁸ Sagona 1994, 229.

¹⁹ Harmankaya-Erdoğu 2002, Büyüktepe (Bayburt).

²⁰ Sagona et al 1992, 29.

karbon örnekleri, Kuzeydoğu Anadolu'nun İlk Tunç Çağı için M.Ö. 3303–2615 ve M.Ö. 2863–2330 tarihlerini vermektedir²¹.

Çimentepe Höyük

Bayburt'a 50km., Demirözü'ne 22 km. uzaklıktaki Çimentepe köyünün 500 m. kuzeyinde yer almaktadır.

Doğu tarafı oviden 10 m. yükseltidedir. 160x130 m. ölçülerindeki höyük bölgedeki küçük tepelerdendir.

Her tarafında yoğun şekilde tarımsal faaliyetler yapılan höyük, 1780 m. yükseltiye sahiptir. Tarımsal faaliyetler, bir şahsa ait arazide yer almasının sonucu olarak höyüğün tahrip olmasını önemli ölçüde engellemiştir. Ancak tüm bunlar yinede höyüğün gerçek yükseltisini kaybetmesinin önüne geçememiştir.

Bayburt bölgesindeki en zengin höyüklerden biridir. Höyükten toplanan keramikler höyüğün kesintisiz yerleşme gördüğünü göstermektedir, Bunlar, M.Ö. III. binyıl Karaz türü keramik örnekleridir. Ayrıca, birkaç parça Demir Çağ keramikleri de bulunmuştur²².

Karaçayır Mevkii

Bayburt'un Demirözü ilçesine 7 km. uzaklıktaki Bayrampaşa köyü ile 5 km. uzaklıktaki Çakıröz köylerinin sınırında, iki köyü birbirine bağlayan yolun hemen yanında yer almaktadır. Köy deresi ile Bayrampaşa Kalesinin bulunduğu tepenin devamında yer alan bir yamaç yerleşmesidir. Doğu-batı uzantılıdır ve 1610 m. yükseltiye sahiptir.

Yerleşmenin bulunduğu alan 240x45 m. boyutlarıyla yarı dairesel bir yapıya sahiptir ve bu boyutlar keramiklerin etrafa yayılımından anlaşılmıştır.

Yerleşmede iki kalın duvar yapısı tespit edilmiştir. Oldukça zengin keramik buluntularına yerleşmenin her yerinde rastlanmıştır. Sulama amaçlı açılan bir çukur tarafından kısmen tahrip edilmiştir. Söz konusu çukurun içinden ve etrafından toplanan çanak çömlekler, diğer yerleşmelerde olduğu gibi Karaz kültürünün karakteristik örnekleridir. Bunlar arasında çizi bezemeli ve kabartma tekniği ile yapılmış kap ile üzerlerinde geometrik desenler bulunanları dikkate

²¹ Sagona 1994, 230.

²² Sagona 1993a, 261–268., Fig. 4–5.; Harmankaya-Erdoğan 2002, Çimentepe.

değerdir. Bu keramiklerin içi kahverengi dışı siyahtır ve her iki yüzey de açkılıdır²³.

Gökçedere (Pulur) Höyük

Bayburt'a 45 km. uzaklıktaki höyük, Gökçedere beldesinin içinde, günümüzde Tedaş binası olarak kullanılan yerin hemen arkasıdır.

Bölgede ilk ve en zengin buluntuların elde edildiği höyüktür. Gerçekleştirdiğimiz araştırmalar sonucunda höyüğün neredeyse yok olduğunu gözlemledik.

Höyüğün yok olmasındaki en önemli etkenlerden biri, belde merkezinde yer almasının sonucu olarak yerleşmeye uğramasıdır. Yerleşmenin üst tarafının bir kısmında evler bir kısmında ise köylülerin kışlık yakacak ihtiyaçlarını karşılamaları için kullandıkları malzeme bulunmaktadır. Ancak bütün bunlara rağmen höyükteki kültür tabakalarını görmek mümkündür.

Höyüğün İlk Tunç Çağından, Roma ve Bizans dönemine kadar yoğun olarak yerleşme gördüğünü söylemek mümkündür. Ayrıca höyükteki Karaz türü keramiğin varlığı da Karaz kültürünün bu bölgeye kadar yayılım gösterdiğinin kanıtıdır²⁴.

Höyüğün en zengin katının Bakır Çağı (İlk Tunç) olduğunu ve bu buluntuların benzerlerine Karaz höyükte rastladığımız ifade eden Kökten, bölgedeki bu kültürün Erzurum ve çevresi ile yakın ilişkilerinden dolayı kaynağının Erzurum'da aranması gereğinden bahseder. Höyükten topladığı keramikleri birkaç grupta inceler. Ancak, tümü Bakır Çağ keramikleri olan bu sınıflamayı neye göre yaptığı hakkında bir bilgi vermez.

Kökten'e göre ilk gruptaki keramikler, siyah-kırmızı astarlı ve açkılıdır²⁵. İkinci grup keramiklerin içi siyah, dışı açık kahverengidir ve ilk grup mallar gibi Karaz ve Pulur'da ki kaplarla benzerlik taşır²⁶. Son iki gruptaki mallar hakkında ayrıntıya girmeden bahsederken, bu höyükteki Bakır Çağ kültürünün, çanak çömlek parçalarının cüfuf haline gelmesinden ve höyükteki yanık katlarının varlığından yola çıkarak höyüğün bu çağının bir felaketle sona erdiğini belirtir²⁷.

²³ Sagona 1993_a, 261–262., Fig. 2/1, 3, 5.; Harmankaya-Erdoğu 2002, Karaçayır Mevkii II.

²⁴ Kökten 1944_a, 482.; Kökten 1944_b, 675.; Kökten 1947, 465.; Kökten 1953, 193–194.; Lamb 1954, 28, Fig. 1.; Pehlivan 1994, 328.; Uslu 1980, 5.; Öztürk 2004, 88.

²⁵ Kökten 1944_a, 482, Lev. 6/1–3.

²⁶ Kökten 1944_a, 482, Lev. 6/4–5.

²⁷ Kökten 1944_a, 483, Lev. 6/6–14.

Sagona, Pulur höyüğünün geniş bir kısmının yok edildiğini belirtmesine rağmen, büyük bedenli bir tepe olarak nitelendirmiştir. Burada ele geçen, parlak siyah ve geometrik desenli bir malzemeyi ise M.Ö. III. binyıl sonları ile M.Ö. II. binyıl başlarına tarihlendirmektedir²⁸.

Ayrıca Uslu, Pulur höyüğünde ele geçen keramiklerin büyük bir çoğunluğunun kulplu parçalardan oluştuğunu, açık ve koyu kahverenginin tonlarında olduğunu belirtirken, kalın çaplı ve dışı parlak siyah, açkılı, kabartma ve çizi bezemeli mallara da dikkat çekerek yerleşmenin, Karaz kültürü ile olan bağlantısına değinir²⁹.

Bunlardan başka Kökten, höyükte, M.Ö. III. bin yıla tariheddiği pişmiş topraktan yapılmış, kırmızı boya astarlı ve açkılı Anadolu'da örneklerine az rastlanan bir damga mühür bulmuştur. Mühür temiz ve ince kum karıştırılmış çamurdan yapılmıştır. Mührün baskı yüzünde uçları aşağı doğru inen (T) şeklinde bir iz vardır. Pişirme ve boya astar tekniği Bakır Çağı işçiliğine benzemesine rağmen gerek şekil gerekse ölçü ve ağırlık bakımından Anadolu mühürlerinden tümüyle farklıdır³⁰. Söz konusu buluntular, höyüğün bu çağda ait bir yerleşme olduğunu göstermektedir.

Söğütlü (Hindi) Höyük

Bayburt'a 20 km. mesafede ve 1680 m. yüksekliktedir. Bayburt-Demirözü karayolu höyüğün hemen kuzeyinden geçmektedir. Ayrıca yine aynı istikametin eski yolu da höyüğün hemen doğusundan geçerek güneyini takip etmektedir. Karayolunun hemen kenarında görünen bir konumda yer alması höyükteki tahribatı artırmış ve üst kısımlarında yoğun şekilde kaçak kazıların yapılmasına sebep olmuştur. Höyüğü tehdit eden bir başka tehlike ise çevresindeki tarım alanlarının höyüğe doğru ilerlemesidir.

Kökten bu bölgedeki çalışmaları sırasında bu höyüğü de prehistorik iskân yerleri arasında katmış ancak üzerinin tamamen otlak kaplı olmasının höyükte olası buluntulara engel olduğunu eklemiştir³¹.

Sagona, bölgedeki höyükleri büyüklüklerine göre gruplara ayırmış, bu höyüğü büyük bedenli tepeler grubuna dâhil etmiştir³².

²⁸ Sagona 1990, 426.; Sagona 1993_a, 262, Fig. 2/2.

²⁹ Uslu 1980, 5.

³⁰ Kökten 1944_a, 483-486, Lev.7.; Kökten 1944_b, 676-677.; Uslu 1980, 5.

³¹ Kökten 1944_a, 480.; Kökten 1944_b, 674.; Kökten 1953, 193-194.

³² Sagona 1990, 426.; Sagona 1993_a, 262, Fig. 1/7.

Bu höyüğün bu dönemde iskân gördüğünü, bölgede Karaz kültürü ile ortak özellikler taşıyan yerleşmelere yakınlığından yola çıkarak söyleyebiliriz.

Aksaçlı (Haşiye) Höyük

Bayburt'a 26 km. uzaklıktaki, Aksaçlı köyünün 500 m. güneyindedir. Höyük 1800 m. yükseltide ve Söğütlü (Hindi) höyüğe yakın bir konumda yer alır. Höyüğün hemen batısından köy deresi akmaktadır. Etrafında yoğun tarım yapılmaktadır. Bayburt bölgesindeki birçok höyükte olduğu gibi, bu höyükte tarım arazilerin içinde kalmak üzere. Üst kısmında birkaç kaçak kazı çukuruna rastlanması höyüğün sadece tarımsal faaliyetler sonucu tahrip edilmediğini göstermektedir.

Kökten bölgedeki tarih öncesi araştırmaları sırasında höyükten birkaç parça Bakır Çağı (İlk Tunç) keramiği bulmuştur³³.

Bu buluntular bölgede ki Karaz kültürüne ait yerleşmelerin sayısını göstermesi bakımından önemlidir.

Tepecik (Siptoros) Höyük

Bayburt'a 22 km. uzaklıktaki Oruçbeyli köyünün yaklaşık 2 km. kadar güneydoğusunda yer almaktadır. Höyüğün yaklaşık 2 km. kadar kuzeyinden Bayburt-Köse karayolu geçmektedir. 1650 m. yükseltideki höyük, doğal yükseltisini yavaş yavaş kaybetmektedir. Üst kısmında biri küçük diğeri ise oldukça büyük iki adet kaçak kazı çukurlarına rastlamakla beraber höyüğü tehdit eden en büyük tehlike, tarım arazilerinin ortasında kalması nedeni ile tarımsal faaliyetlerin höyüğe doğru genişlemesidir. Çeşitli dönemlere ait az miktarda keramik buluntusu kaçak kazı çukurlarından elde edilmiştir. Kökten, bu höyüğü prehistorik iskân yeri olarak tanımlar³⁴.

Sagona, bu höyüğü ilk kez Kökten'in tespit ettiğini belirterek bölgedeki orta büyüklükteki tepeler grubuna koyar. Ayrıca höyükten topladığı bir malı soluk kahverengi, üzeri kızıl ve koyu kahverengi çizi bezemelerle boyanmış olarak tanımlar³⁵.

³³ Kökten 1944_a, 480.; Kökten 1944_b, 674.

³⁴ Kökten 1944_a, 480.; Kökten 1944_b, 674.

³⁵ Sagona 1990, 426, 429.

İvceklerin Tepesi

Demirözü ilçesine 7 km. uzaklıktaki Bayrampaşa köyünün 1,5 km. güneyinde yer almaktadır. Bölgedeki küçük höyüklerden biridir. Kuzey-güney doğrultulu höyük, 1710 m. yükseltiye sahiptir. Her tarafında yoğun olarak tarım yapılmaktadır. Tarımsal faaliyetler höyüğün hem özelliğini hem de gerçek yükseltisini kaybetmesine sebep olmuştur. Belki de bu durumdan dolayı höyük kısa bir süre sonra tümüyle yok olacaktır.

Kökten, höyüğün çevresindeki arazinin verimsizliğine ve taban suyunun burayı adeta bir bataklık haline getirdiğine dikkat çekmiştir. Ancak ayrıntıya girmemiştir³⁶.

Pehlivan, Karaz Kültürüyle ortak özellikler taşıyan ve yukarıda bahsedilen, Bayburt ve çevresindeki tüm bu höyükleri, bölgedeki diğer merkezlerde görülen üç periyottan ikincisine dâhil eder ve M.Ö. 3000–2600 yıllarına tarihlendirir³⁷.

Tüm bu höyükler, bu döneme ait aydınlatıcı bir takım bilgiler vermelerinin yanı sıra, bölgenin yerleşme açısından ne derece zengin olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir.

Sonuç olarak, Kazılarda Kalkolitik Çağın elle yapılmış, siyah renkli keramiklerine rastlanmıştır. Bu bölgenin Anadolu prehistoryasındaki önemi ise tek renkli keramiklerin gerek kabartma gerekse şekil ve teknik olarak Anadolu dışındaki birçok yer ile karşılaştırılmasından ileri gelmektedir.

Erzurum ve çevresinde yapılan kazılarda ortaya çıkan bulguların değerlendirilmesi kuzeydoğu Anadolu'nun arkeolojisi içinde önemli sonuçlar vermiştir. Kültürün etkileri bölgedeki doğal geçitler vasıtasıyla Bayburt ve çevresine kadar ulaşmış olmalıdır.

³⁶ Kökten 1944_a, 480.; Kökten 1944_b, 674.

³⁷ Pehlivan 1994, 329.

KAYNAKLAR

Amiran
1952	R.Amiran	“Connections Between Anatolia and Paletsine in the EBA” <i>Israel Exploration Journal</i> 2, 89-103.
Arsebük
1974	G.Arsebük	Altınova’da Koyu Yüzlü Açıklı ve Karaz Türü Çanak-Çömlek Arasındaki İlişkiler Sorunu, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul.
Arsebük
1979	G.Arsebük	“Altınova’da (Elazığ), Koyu Yüzlü Açıklı ve Karaz Türü Çanak-Çömlek Arasındaki İlişkiler” <i>Türk Tarih Kongresi</i> 8, 81-92.
Arsebük
1986	G.Arsebük	“Altınova’da (Elazığ) Başlangıcından İlk Tunç Çağın Sonuna Kadar Kültür Silsilesi ve Sosyal Tabakalanma Sorunu”, <i>Türk Tarih Kongresi</i> 9, Ankara, 67-72.
Bittel
1945	K.Bittel	Ön Asya Tarih Öncesi Çağları: Mısır, Filistin, Suriye, Çev. H. Çambel, İstanbul.
Burney
1958	C.A.Burney	"Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age", <i>Anatolian Studies VIII</i> , 157-209.
Burney
1977	C.A.Burney	From Village to Empire: An Introduction to Near Eastern Archaeology, London.
Burney-
Lang
1971	C.A.Burney-
D.M.Lang	The Peoples of the Hills: Ancient Ararat of Caucasus, London.
Ceylan
2000 _a	A.Ceylan	“1998 Yılı Erzincan Yüzey Araştırmaları”, <i>AST 17/ II</i> , 181-192.
Ceylan
2000 _b	A. Ceylan	“Erzurum Ovasında Önemli Bir Merkez: Cinis Höyük”, <i>Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi</i> 26, Erzurum, 29-42.
Ceylan
2001 _a	A.Ceylan	Sarıkamış, Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar, Erzurum.
Ceylan
2001 _b	A.Ceylan	“1999 Yılı Erzincan ve Erzurum Yüzey Araştırmaları”, <i>AST 18/ II</i> , 71-82.
Ceylan
2002	A.Ceylan	“2000 yılı Erzincan ve Erzurum İlleri Yüzey Araştırmaları”, <i>AST 19/ II</i> , 165-178.
Ceylan
2003	A.Ceylan	“2001 Yılı Erzincan, Erzurum ve Kars İlleri Yüzey Araştırmaları”, Araştırma Sonuçları

- Ceylan 2005 A.Ceylan “The Erzincan, Erzurum and Kars Region in the Iron Age”, *Anatolian Iron Age 5*, Proceedings of the Fifth Anatolian Iron Ages Colloquium held at Van, 6–10 August 2001, London, 21–29.
- Dyson 1968 R.H. Dyson “The Archaeological Evidence of the Second Millenium B.C. on the Persian Plateu”, *CAH II*, 14–16.
- Erzen 1992 A.Erzen *Doğu Anadolu ve Urartular*, Ankara.
- Güneri 1987 S. Güneri “Erzurum ve Çevresindeki Höyüklerin Yüzey Araştırması”, *AST V/II*, 54–76.
- Güneri 1992 S. Güneri “Doğu Anadolu’da Yeni Gözlemler”, *Türk Arkeoloji Dergisi 30*, Ankara, 149–195.
- Harmankaya -Erdoğu 2002 S.Harmankaya - B.Erdoğu “Büyüktepe (Bayburt)”, *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 4^ü, İlk Tunç*, İstanbul.
- Harmankaya -Erdoğu 2002 S.Harmankaya - B.Erdoğu “Çimentepe”, *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 4b, İlk Tunç*, İstanbul.
- Harmankaya -Erdoğu 2002 S.Harmankaya - B.Erdoğu “Karaçayır Mevkii II”, *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 4b, İlk Tunç*, İstanbul.
- Koçhan-Karaosmanoğlu Can 2005 N. Koçhan- M.Karaosmanoğlu - B. Can “Erzurum Çevresinde Eskiçağ Yerleşmeleri”, *Arkeoloji, Anadolu ve Avrasya 2005/1*, 3–14.
- Kınal 1991 F. Kınal *Eski Anadolu Tarihi*, Ankara.
- Koşay 1948 H.Z. Koşay “Karaz Sondajı”, *Türk Tarih Kongresi 3*, 165–169.
- Koşay 1962 H.Z.Koşay “Pulur Kazısı, 1960”, *Türk Arkeoloji Dergisi 11*, Ankara, 25–28.
- Koşay 1964 H.Z. Koşay “Pulur ve Güzelova (Erzurum Araştırmaları)” *Atatürk Konferansları I*, Ankara, 91–94.

Koşay 1974	H.Z.Koşay	“Erzurum ve Çevresinin Dip Tarihi (Prehistor ve Protohistuarı)”, <i>Atatürk Üniversitesi 50. Yıl Armağanı</i> Cilt I, Erzurum.
Koşay 1984	H.Z.Koşay	Erzurum ve Çevresinin Dip Tarihi, Ankara.
Koşay- Turfan 1959	H.Z.Koşay K.Turfan	“Erzurum-Karaz Kazısı Raporu”, <i>Belleten 23/91</i> , Ankara, 349–413,
Koşay-Vary 1964	H.Z.Koşay- H.Vary	Pulur Kazısı, 1960 Mevsimi Çalışmaları Raporu, Ankara.
Koşay-Vary 1967	H.Z.Koşay- H.Vary	Güzelova (Tufanç) Erzurum Kazısı 1961, Ankara
Kökten 1944 _a	İ.K. Kökten	“Kuzey-Doğu Anadolu Prehistoryasında Bayburt ve Çevresinin Yeri”, <i>DTCFD 3/5</i> , 465–484.
Kökten 1944 _b	İ.K. Kökten	“Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu’da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmalar”, <i>Belleten 8/32</i> , 659–680.
Kökten 1947	K.Kökten	“1945 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları”, <i>Belleten 11/43</i> , 431–472.
Kökten 1953	İ.K. Kökten	“1952 Yılında Yaptığım Tarih Öncesi Araştırmaları Hakkında”, <i>DTCFD 11/2-4</i> , 177-211.
Lamb 1954	W. Lamb	“The Culture of North-east Anatolia and its Neighbours”, <i>AS IV</i> , 21–32.
Lloyd 1956	S.Lloyd	Early Anatolia, London.
Mellaart 1958	J. Mellaart	“The End of the Early Bronze Age in Anatolia and Aegean”, <i>AJA 62</i> , 9–33,
Öztürk 2004	N. Öztürk	“Anadolu’nun Karaz Seramiğine Ait Eski ile Yeni Görüşleri ve Yerleşim Yerleri”, <i>Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 4 Sayı: 32</i> , 81–93.
Pehlivan 1984	M. Pehlivan	En Eski Çağlardan Urartu’nun Yıkılışına Kadar Erzurum ve Çevresi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum.
Pehlivan 1990	M. Pehlivan	“Karaz Kültürü ve Hurriler” Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı 1, Cilt 1, Van, 168–176.

- Pehlivan 1994 M. Pehlivan "Başlangıçtan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Bayburt ve Yöresi" *Türk Tarihinde ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu (23-25 Mayıs 1988)*, Ankara, 327-345.
- Sagona 1984 A.Sagona The Caucasian Region in the Early Bronze Age, BAR International Series No: 214, Oxford.
- Sagona 1990 A.Sagona "An Archaeological Survey of The Bayburt And Kelkit Regions, North-Eastern Anatolia: The pre Classical Period" *Araştırma Sonuçları Toplantısı VII*, 425-433.
- Sagona et al 1991 A.Sagona-E.Pemberton-I.McPhee "Excavations at Büyüktepe Höyük, 1990: First Preliminary Report" *AS XLI*, 145-158.
- Sagona et al 1992 A.Sagona-E.Pemberton-I.McPhee "Excavations at Büyüktepe Höyük, 1991: Second Preliminary Report" *AS XLII*, 29-47.
- Sagona 1993_a A.Sagona "Bayburt Survey 1991", *AST X.*, 261-268.
- Sagona et al 1993_b A.Sagona-E.Pemberton-I.McPhee "Excavations at Büyüktepe Höyük, 1992: Third Preliminary Report" *AS XLIII*, 69-83.
- Sagona et al. 1995 A. Sagona-C. Sagona-H. Özkorucuklu "Excavations at Sos Höyük-1994: First Preliminary Report", *AS 45*, London., 93-218.
- Sagona 1992 A.Sagona "Büyüktepe Höyük Excavations 1990", *KST XIII/I*, 305-311.
- Sagona 1993 A.Sagona "Büyüktepe Höyük 1991, *KST XIV/I*, 193-198.
- Sagona 1994 A.Sagona "Büyüktepe Höyük, 1992, *KST XV/I*, 229-234.
- Sagona et al. 1995 A. Sagona-C. Sagona-H. Özkorucuklu "Excavations at Sos Höyük-1994: First Preliminary Report", *AS 45*, London., 93-218.

- Sagona et al. 1996_a A. Sagona-
C. Sagona-
H. Özkorucuklu "Excavations at Sos Höyük1994", *KST XVIII/I*, 129-150,
- Sagona et al. 1996_b A.Sagona-
M.Erkmen-
C.Sagona-I.
Thomas "Excavations at Sos Höyük, 1996: Second Preliminary Report" *AS 46*, 27-48.
- Sagona et al. 1997 A. Sagona-
M. Erkmen-
C. Sagona "Excavations at Sos Höyük-1995", *KST XVIII/I*, 137-143.
- Sagona et al. 1998 A. Sagona-
M. Erkmen-
C. Sagona "Excavations at Sos Höyük, 1996", *KST XIX/I*, 245-250.
- Sagona et al 1999 A. Sagona-
M. Erkmen-
C. Sagona "Excavations at Sos Höyük, 1997", *KST XX/I*, 205-206.
- Sagona-
Sagona 2000 A. Sagona-
C. Sagona "Excavations at Sos Höyük, 1998", *KST XXI/I*, 143-144.
- Sagona-
Sagona 2001 A. Sagona-
C. Sagona "Excavations at Sos Höyük, 1999", *KST XXII/I*, 129-131.
- Sevin 2003 V. Sevin *Anadolu Arkeolojisi, İstanbul.*
- Sukenik 1947 Y. Sukenik "On the Technique of Khirbet KerakWare" *Bulletin of the American Schools Of Oriental Research 106*, 1947, 9-17.
- Uslu 1980 G.(Akagün)
Uslu *Gümüşhane ve Çevresinin Tarihi-Sanat Eserleri, İstanbul.*
- Yakar 1985 J. Yakar *The Later Prehistory of Anatolia. The Late Chalcolithic and Early Bronze Age, Cilt 2, Oxford.*